

ПРО ВМІННЯ МІЖКУЛЬТУРНОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА

У даній роботі доводиться необхідність розвитку у студентів мовного вищого навчального закладу таких умінь міжкультурного посередництва, як атрибутивні, ретрансляційні, інтерпретаційні та модифікаційні. Вказані уміння забезпечують участь міжкультурного посередника в рецептивному, репродуктивно-продуктивному та продуктивному видах діяльності.

Актуальність проблеми визначення вмінь міжкультурного посередництва обумовлена соціальним замовленням на забезпечення діалогу культур, чому в значній мірі сприяє суспільна й професійна діяльність викладача іноземної мови.

Аналіз наукової літератури дозволяє виявити різні підходи до визначення вмінь, необхідних для успішного міжкультурного спілкування. Наприклад, Н. А. Ігнатенко говорить про вміння "ідентифікувати, аналізувати й порівнювати факти і явища іншомовної й рідної культур, а також вибирати прийнятний стиль мовленнєвої і немовленнєвої поведінки" [1: 6], О. В. Відлюдько й С. А. Могильовцев говорять про лінгвокраїнознавчі вміння в складі СКК [2: 8; 3: 6], С. А. Шукліна виділяє вміння використовувати соціокультурні знання й інтеркультурні вміння [4: 4-5].

Необхідність забезпечення готовності викладача іноземної мови до реалізації функцій міжкультурного посередника зумовлює виділення вмінь міжкультурного посередництва. З метою їхнього визначення розглянемо види діяльності на перцептивному, інформаційному й інтерактивному рівнях міжкультурного спілкування й ті механізми, які їх забезпечують.

За М. І. Дяченко, під видом діяльності ми розуміємо "мотивований процес використання тих або інших засобів для досягнення мети" [5: 70]. У нашому дослідженні інтерес представляють рецептивний, репродуктивно-продуктивний і продуктивний види діяльності міжкультурного посередника.

На перцептивному рівні міжкультурного спілкування здійснюється рецептивна діяльність, тобто мотивований процес сприйняття культурних явищ за допомогою використання когнітивних стратегій з метою осмислення специфіки даних явищ.

У *реальному міжкультурному спілкуванні* відбувається "пізнання й зближення представників різних культур" [6: 20], що досягається завдяки роботі механізмів міжкультурного сприйняття. Розглянемо їх.

Сприйняття іноетнічного культурного явища виступає вихідним механізмом, який значною мірою визначає не тільки успішність акту міжкультурного спілкування, але й здійснення подальшого міжкультурного посередництва. І. Ю. Марковіна відзначає, що "можливі випадки, коли специфічний елемент незнайомої культури існує для інокультурного учасника комунікації в імпліцитній формі й, всупереч необхідності, залишається непоміченим" [7: 175]. Причинами блокування даного механізму є наступні фактори. По-перше, етноцентричне сприйняття партнера з міжкультурного спілкування через призму цінностей власної етнічної спільності не дозволяє побачити специфічне в його національній культурі. По-друге, сприйняття іноетнічного культурного явища у поєднанні з інтерферуючим впливом інших іноземних культур, якщо не носій мови володіє нормами декількох культур і його рецептивна діяльність ускладнюється внаслідок "вторинного етноцентризму" [8: 244].

Під дією "апперцепції, або впливу минулого досвіду" [9: 100] учасник міжкультурного спілкування може віднести іноетнічне культурне явище до категорії звичного, відомого, ідентичного з елементом рідної культури й не виявити національно-культурної специфіки. Вищевказана помилка сприйняття має місце через неготовність оцінити іноетнічне культурне явище як невідоме. Разом з тим, міжкультурний посередник повинен бути здатний припустити існування інших явищ, фактів, правил, норм, невідомих йому, представникові іноземної культури, і, ступивши за рамки рідної культури, уявити, що знайоме явище має інший зміст.

Закономірно, що механізм упізнання запускається за умови успішного сприйняття. Результатом його функціонування є впізнання/ ідентифікація відомого культурного явища або дізнання нового.

Однак серйозною перешкодою в дізнанні нового виступає запуск механізму відштовхування інаковості, у результаті дії якого сприйняття розходжень здійснюється з позиції "культурної переваги, їхнього заперечення або мінімізації" [10: 27], а не як закономірний феномен. Очевидно, що зазначений механізм запускається внаслідок "неусвідомлюваної некомпетентності, тобто коли ми невірно інтерпретуємо поведінку, але не розуміємо цього" [11: 182]. Для блокування механізму відштовхування інаковості необхідна установка на здійснення міжкультурного посередництва, що дозволяє досягти, принаймні, стадії "усвідомлюваної некомпетентності, тобто коли ми розуміємо, що ми невірно інтерпретуємо поведінку інших, але не знаємо, як це робити правильно" [11: 182]. На

зазначеній стадії розвитку компетентності в учасника міжкультурного спілкування починають формуватися такі характеристики, як поважне ставлення до іноземної культури й орієнтація на здійснення міжкультурного посередництва як особистісно-важлива цінність. У результаті міжкультурний посередник здатний здійснювати рецептивну діяльність і опановувати національно-специфічний компонент іноземної культури.

Володіння фактологічним компонентом соціокультурних знань необхідне для функціонування механізму порівняння сприйнятого іноетнічного культурного явища з іншими явищами в іноземній і рідній культурах.

Перший різновид даного механізму важливий для попередження дії внутрішньокультурної інтерференції, другий – міжетнокультурної. У психолінгвістиці під міжетнокультурною інтерференцією розуміється "вплив навичок, сформованих у руслі рідної національної культури реципієнта, на сприйняття й засвоєння нового для нього іноетнічного культурного явища, яке індукує реакцію, що здатна ускладнити або порушити міжкультурний контакт" [12: 330].

На основі результатів порівняння запускається механізм розуміння, оскільки, на думку В. В. Воробйова, "ступінь розуміння змісту реалій і концептів культур у значній мірі залежить від узгодження знань носія даної мови й представників інших мов і культур" [13: 50]. Міжкультурний посередник, зустрічаючись із невідомим іноетнічним культурним явищем, повинен мати на увазі, що його розуміння залежить від "здатності уявити, здатності створити або застосувати образи, за допомогою яких ми досягаємо значення" [14: 206]. Іншими словами, для функціонування даного механізму необхідна здатність передбачення, в основі якої лежать соціокультурні знання й досвід здійснення міжкультурного посередництва.

На перцептивному рівні міжкультурного спілкування найважливішим механізмом виступає осмислення. Відповідно до навчання М. І. Жинкіна, зміст є інтеграл значень, і щаблями інтеграції виступають пізнання, впізнання й розуміння [15: 89]. Осмислення нового іноетнічного культурного явища супроводжується проникненням у глибинні шари іноземної культури, що передбачає виявлення сутності першого, другого й так далі порядків, включенням його у пам'ять і перебудову поглядів на іноземну й, можливо, на рідну культуру.

Беручи до уваги положення М. М. Бахтіна, що "не може бути єдиного (одного) змісту, і тому не може бути ні першого, ні останнього змісту, він завжди між змістами, ланка в змістовому ланцюзі" [16: 346], ми доходимо висновку, що в механізмі осмислення задіяна група взаємозалежних іноетнічних культурних явищ і завдяки даному механізму формується системний образ іноземної культури. На основі розуміння національно-специфічних цінностей міжкультурний посередник встановлює причинно-наслідкові зв'язки іноетнічних культурних явищ, які осмислюються, і включає сприйнятий елемент у цілісну картину світу.

Визначивши осмислення як "точку росту й збагачення культури індивіда" [17: 32], логічно припустити, що далі запускається механізм інтеріоризації, який трактується у психологічній літературі як "процес утворення внутрішнього плану" [18: 245]. П. Я. Гальперін підкреслює, що перенесення у розумовий план є процес його формування, а не просте поповнення новим змістом [18: 245]. Отже, даний механізм продовжує працювати й на інших рівнях міжкультурного спілкування, забезпечуючи поглиблення соціокультурних знань. Результати функціонування механізму інтеріоризації здійснюють позитивний вплив на запам'ятовування іноетнічних культурних явищ і розвиток здатності їхнього передбачення.

На *перцептивному рівні умовного міжкультурного спілкування* рецептивна діяльність міжкультурного посередника пов'язана з вивченням рідної культури. Під час даної діяльності він сприймає, порівнює й оцінює з позицій відповідної системи цінностей культурні явища з метою їхнього опису й пояснення в реальному міжкультурному спілкуванні. Природно, що в процесі порівняння культурних явищ відбувається поглиблення знань і про іноземну культуру. Іншими словами, у рецептивній діяльності в умовному міжкультурному спілкуванні функціонують механізми сприйняття, порівняння й осмислення, спрямовані переважно на рідну культуру.

Отже, вищевикладене дозволяє зробити висновок про затребуваність у рецептивній діяльності міжкультурного посередника (як у реальному, так і умовному міжкультурному спілкуванні) здатності співвіднести сприймані культурні явища з національними цінностями. Очевидно, що дана здатність забезпечується **атрибутивними вміннями**.

На *інформаційному рівні реального міжкультурного спілкування*, що відповідає комунікативному в класифікації В. П. Фурманової [6: 20], міжкультурний посередник здійснює репродуктивно-продуктивну діяльність. Її метою виступає інформування партнера про національну культуру в умовному або реальному міжкультурному спілкуванні. Двосторонній характер зазначеного виду діяльності обумовлений різною спрямованістю дій міжкультурного посередника, для якого тільки одна культура є рідною. Ми маємо на увазі те, що в умовному міжкультурному спілкуванні адресатом виступають учні, а в реальному – представники іноземної культури. Отже, репродуктивно-

продуктивний вид діяльності – це, з одного боку, мотивований процес використання відомостей про культуру народів країн досліджуваної іноземної мови для інформування учнів в умовному міжкультурному спілкуванні а, з іншого боку – мотивований процес використання даних спостереження, порівняння, аналізу й узагальнення про свою національну культуру з метою інформування інофона в реальному міжкультурному спілкуванні.

Досліджуваний вид діяльності забезпечується роботою наступних механізмів міжкультурного впливу: 1) ретрансляції іноземної культури й 2) самопрезентації.

В *умовному міжкультурному спілкуванні* запускається механізм ретрансляції іноземної культури і викладач іноземної мови, який виступає в ролі міжкультурного посередника, інформує учнів про систему цінностей, правила етноетикету, стилі життя, іноетнічні культурні явища, порівнює їх з фактами рідної культури й інтерпретує з позицій національно-специфічних цінностей. Крім того, на даному рівні інтерпретуються явища рідної культури з метою визначення ступеня їхньої специфічності для носіїв культури народів країн досліджуваної іноземної мови й попередження ситуацій нерозуміння, обумовлених розходженнями культур.

Поняття "самопрезентація" розглядається в соціальній психології, як "акт самовираження й поведінки, спрямований на те, щоб створити сприятливе враження або враження, що відповідає чим-небудь ідеалам" [19: 679]. У процесі *реального міжкультурного спілкування* варто говорити про механізм самопрезентації як демонстрації рідної культури, оскільки кожний учасник міжкультурного спілкування сприймається співрозмовником як носій іншої національної культури. Усвідомлюючи даний факт, за умови сформованості знань про особливості рідної культури й наявності відповідного досвіду, міжкультурний посередник управляє процесом полікультурної освіти іншомовного партнера, в тому числі пояснює специфічні культурні явища.

Таким чином, на інформаційному рівні умовного й реального міжкультурного спілкування в репродуктивно-продуктивній діяльності повинні бути розвинені здібності транслювати соціокультурні знання партнерові по міжкультурному спілкуванню й пояснювати культурні явища, які забезпечуються **ретрансляційними й інтерпретаційними вміннями**.

На *інтерактивному рівні міжкультурного спілкування* міжкультурний посередник бере участь у продуктивній діяльності, під якою ми розуміємо процеси вибору й використання специфічних тактик мовленнєвої й немовленнєвої поведінки для реалізації культурно обумовленого комунікативного наміру відповідно до правил етноетикету країн досліджуваної іноземної мови. Основними механізмами, що забезпечують продуктивну діяльність, виступають: 1) акомодация; 2) орієнтація в ситуації й 3) ухвалення рішення.

У ході роботи механізму акомодации, взаємодіючи з учнями в *умовному міжкультурному спілкуванні*, міжкультурний посередник демонструє тактики мовленнєвої й немовленнєвої поведінки, типові для носіїв культури народів країн досліджуваної іноземної мови. Даний механізм передбачає "зміну, модифікацію сформованих схем поведінки" [20: 39]. У ході його роботи виконуються наступні дії: 1) внутрішнє програмування реалізації комунікативного наміру впливу з урахуванням національних цінностей народу країни досліджуваної іноземної мови; 2) відбір тактик мовленнєвої й немовленнєвої поведінки, типових для носіїв іноземної культури й 3) реалізація комунікативного наміру впливу відповідно до правил етноетикету країни досліджуваної іноземної мови, що відбивають і змістовну, і процесуальну сторону спілкування.

Особливістю *інтерактивного рівня реального міжкультурного спілкування* є функціонування таких механізмів, як орієнтація в ситуації й ухвалення рішення.

Механізм орієнтації в ситуації вимагає проведення аналізу як сигналів зворотного зв'язку, так і власної поведінки, тобто рефлексії, що дозволяє міжкультурному посереднику виявити труднощі здійснення міжкультурного посередництва й оцінити свої можливості для їхнього подолання. Результатом орієнтації в ситуації виступає визначення прийнятності, неприйнятності й ефективності використаних тактик мовленнєвої і не мовленнєвої поведінки.

Після дії розглянутого механізму запускається механізм ухвалення рішення. Міжкультурний посередник приймає рішення щодо доцільності реагування на мовленнєву або немовленнєву тактику поведінки партнера по міжкультурному спілкуванню, його характеру й можливості модифікації власної поведінки.

Звичайно після усвідомлення неприйнятності застосованих тактик мовленнєвої і немовленнєвої поведінки міжкультурний посередник приймає рішення про використання методу, спрямованого на досягнення взаєморозуміння між представниками національних культур, що різняться. У цьому випадку, не модифікуючи поведінку, ґрунтуючись на соціокультурних знаннях, він пояснює специфіку поведінки носіїв рідної культури в аналогічній ситуації, тобто розкриває значення тактик мовленнєвої/ не мовленнєвої поведінки з позицій відповідної системи цінностей і правил етноетикету. Крім того, на рішення міжкультурного посередника великий вплив здійснює адекватна оцінка сигналів зворотного зв'язку, здатна блокувати міжетнокультурну інтерференцію й запустити

механізм акомодатії. У цьому випадку міжкультурний посередник використовує специфічні тактики мовленнєвої і не мовленнєвої поведінки, застосовуючи правила етноетикету країн досліджуваної іноземної мови.

Таким чином, у ситуації нерозуміння міжкультурний посередник: 1) оцінює сигнал зворотного зв'язку; 2) здійснює пошук специфічної тактики мовленнєвої або немовленнєвої поведінки, що викликала нерозуміння; 3) аналізує причину нерозуміння й відповідає на запитання, яка поведінка очікувалася іншомовним партнером; 4) визначає оптимальний шлях виходу із ситуації нерозуміння; 5) вибирає тактику мовленнєвої й/або немовленнєвої поведінки; 6) реалізує обрану тактику мовленнєвої й/або немовленнєвої поведінки й 7) оцінює її ефективність.

Однак часто внаслідок нестачі досвіду здійснення міжкультурного посередництва в ситуації нерозуміння неносій мови перериває спілкування, змінює тему розмови, використовує гумор або етикетну формулу вибачення. Зазначені тактики поведінки, природно, не сприяють досягненню повного взаєморозуміння й пізнання іншої культури.

Вищевикладене дозволяє зробити висновок про те, що на інтерактивному рівні у міжкультурного посередника повинна бути розвинена здатність модифікувати сформовані схеми поведінки, що забезпечується *модифікаційними вміннями*.

Таким чином, результати нашого дослідження свідчать про затребуваність в умовному й реальному міжкультурному спілкуванні атрибутивних, ретрансляційних, інтерпретаційних і модифікаційних умінь міжкультурного посередництва для функціонування в рецептивному, репродуктивно-продуктивному й продуктивному видах діяльності. Перспективним напрямком вивчення даної проблеми є визначення допоміжних умінь і розробка науково обгрунтованої методичної системи розвитку умінь міжкультурного посередництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Игнатенко Н. А. Факторы формирования иноязычной социокультурной компетенции будущего учителя: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Н. А. Игнатенко; Воронеж. гос. пед. ун-т. – Воронеж, 2000. – 19 с.
2. Бирюк О. В. Методика формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів у навчанні читання англomовних публіцистичних текстів: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / О. В. Бирюк; Київ. нац. лінгв. ун-т. – Київ, 2006. – 24 с.
3. Могилевцев С. А. Формирование социокультурной компетенции на основе англоязычных информационных материалов спутникового телевидения (неязыковой вуз): Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / С. А. Могилевцев; Минск. гос. лингв. ун-т. – Минск, 2002. – 166 л.
4. Шукліна С. І. Методика контролю рівня сформованості англomовної соціокультурної компетенції в рецептивних видах мовленнєвої діяльності майбутніх учителів: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 13.00.02 / С. І. Шукліна; Київ. нац. лінгв. ун-т. – Київ, 2006. – 20 с.
5. Дьяченко М. И. Краткий психологический словарь: Личность, образование, самообразование, профессия / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск: Нар. асвета, 1996. – 399 с.
6. Фурманова В. П. Межкультурная коммуникация и культурно-языковая прагматика в теории и практике преподавания иностранных языков: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / В. П. Фурманова; МГУ им. М. В. Ломоносова. – М., 1994. – 58 с.
7. Марковина И. Ю. Как "снять" культурный шок (анализ одной культурограммы / И. Ю. Марковина // Психолингвистика и межкультурное взаимопонимание: Материалы тез. докл. X Всесоюз. симпоз. по психолингвистике / Редкол.: Ю. С. Сорокин (отв. ред.) [и др.]. – М.: Наука, 1991. – С. 175-176.
8. Risager K. Language Teaching and the Process of European Integration / K. Risager // Language Learning in Intercultural Perspective: Approaches through Drama and Ethnography / М. Byram, М. Fleming. – Cambridge University Press, 1998. – P. 242 – 254.
9. Зимняя И. А. Лингвопсихология речевой деятельности / И. А. Зимняя. – Воронеж: НПО "МОДЭК", 2001. – 432 с.
10. Иконникова Н. К. Механизмы межкультурного восприятия / Н. К. Иконникова // Социологические исследования. – 1995. – № 11. – С. 26–34.
11. Triandis H. C. Culture and Social Behavior / H. C. Triandis. – McGraw-Hill Custom Publishing, 2004. – 330 p.
12. Шейман А. А. К проблеме межэтнокультурной интерференции / А. А. Шейман // Психолингвистика и межкультурное взаимопонимание: материалы тез. докл. X Всесоюз. симпоз. по психолингвистике / под ред. Ю. С. Сорокина (отв. ред.) [и др.]. – М.: Наука, 1991. – С. 330.
13. Воробьев В. В. Лингвокультурология (теория и методы): монография / В. В. Воробьев – М.: РУДН, 1997. – 331 с.
14. Schewe M. Culture through Literature through Drama / M. Schewe // Language Learning in Intercultural Perspective: Approaches through Drama and Ethnography / М. Byram, М. Fleming. – Cambridge University Press, 1998. – P. 204-221.
15. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации / Н. И. Жинкин. – М.: Наука, 1982. – 160 с.
16. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М.: Искусство, 1986. – 445 с.

17. Ахиезер А. С. Философские основы социокультурной теории и методологии / А. С. Ахиезер // Вопросы философии. – 2000. – № 9. – С. 29-45.
18. Гальперин П. Я. К учению об интериоризации / П. Я. Гальперин // Введение в психологию: учеб. пособие для вузов. – М.: Книжный дом "Университет", 1999. – С. 239-252.
19. Майерс Д. Социальная психология / Д. Майерс; Пер. с англ. – СПб.: Питер, 1999. – 688 с.
20. Мирзаянова Л. Ф. Упреждающая адаптация студентов к педагогической деятельности (кризисы, способы упреждения и смягчения) / Л. Ф. Мирзаянова; Науч. ред. Т. М. Савельева. – Минск: Бел. наука, 2003. – 271 с.

Матеріал надійшов до редакції 16.06. 2009 р.

Пинюта И. В. Об умениях межкультурного посредничества.

В данной работе доказывается необходимость развития у студентов языкового вуза таких умений межкультурного посредничества, как атрибутивные, ретрансляционные, интерпретационные и модификационные. Указанные умения обеспечивают участие межкультурного посредника в рецептивном, репродуктивно-продуктивном и продуктивном видах деятельности.

Piniuta I. V. About Intercultural Mediation Skills.

In the given work the necessity of development in students of language high school of such intercultural intermediary abilities, as attributive, relaying, interpretation and modification is proved. The specified abilities provide participation of the intercultural intermediary in receptive, reproductive-productive and productive kinds of activity.